

Маринчук Т. Т. Компетентнісний підхід до опанування виражальних засобів музики студентами мистецьких спеціальностей / Т. Т. Маринчук // Наукові записки : збірник матеріалів звітної науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв / за ред. Л. В. Старовойт. – Вінниця, 2019. – С. 107-114. – (Серія “Мистецтво”).

Автор

Маринчук Т.Т
Маринчук Т.Т
Marinchuk T.

Назва

Компетентнісний підхід до опанування виражальних засобів музики студентами мистецьких спеціальностей

Компетентностный подход к овладению выразительных средств музыки студентами художественных специальностей.

Competent approach to mastering the expressive means of music by art students.

Ключові слова

Компетентнісний підхід, опанування виражальних засобів музики, мистецькі спеціальності, музичні завдання, елементи музичної мови, музичний образ.

Компетентностный подход, овладение выразительными средствами музыки, художественные специальности, музыкальные задачи, элементы музыкального языка, музыкальный образ.

Competency approach, mastering expressive music, artistic specialties, musical tasks, elements of musical language, musical image.

Анотація

У статті обґрунтовується компетентнісний підхід до опанування виражальних засобів музики студентами мистецьких спеціальностей, що позначається на професійній підготовці майбутнього вчителя мистецтва та передбачає спрямування різних видів мистецької діяльності на розвиток загальної та художньої культури шкільної молоді. Автором ґрунтовно розкриваються концептуальні засади фахової підготовки студентів у класі музичного інструменту. У змісті статті деталізовані етапи опанування виражального змісту творів музичного мистецтва на основі компетентнісного підходу.

В статье обосновывается компетентностный подход к освоению выразительных средств музыки студентами художественных специальностей, сказывается на профессиональной подготовке будущего учителя искусства и предусматривает направление различных видов художественной деятельности на развитие общей и художественной культуры учащейся молодежи. Автором основательно раскрываются концептуальные основы профессиональной подготовки студентов в классе музыкального инструмента. В смысле статьи детализированные этапы освоения выразительного содержания произведений музыкального искусства на основе компетентностного подхода.

The article substantiates a competent approach to mastering expressive means of music by students of artistic specialties, which affects the professional training of the future art teacher and provides for the direction of different types of art activities for the development of general and artistic culture of school youth. The author thoroughly reveals the conceptual foundations of professional preparation of students in the musical instrument class. The content of the article details the stages of mastering the expressive content of works of musical art based on a competent approach.

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського освітнього простору, модернізація вітчизняної системи вищої освіти декларує сьогодні величезну потребу в оновленні педагогічної когорти такими кадрами, які здатні реалізувати власний професійний потенціал та спрямувати навчально-виховний процес у русло модернізованого, креативного, інформаційно обґрунтованого, методично забезпеченого засвоєння учнями навчальних предметів. в умовах майбутньої педагогічної діяльності. Професійна підготовка майбутнього вчителя мистецтва передбачає спрямування різних видів мистецької діяльності на розвиток загальної та художньої культури шкільної молоді. У системі мистецької освіти ідеї фахового становлення майбутнього педагога найповнішого втілення отримали у сфері інструментальної підготовки. Гармонічно поєднуючи аналітичні, художньо-творчі та практичні аспекти навчання, інструментально-виконавська діяльність виступає потужним розвиваючим засобом. Інструментально-виконавська підготовка у професійному становленні майбутнього вчителя мистецтва, його педагогічна та художньо-творча діяльність буде цілісною і результативною лише за умов набуття комплексу соціально-особистісних і професійно-педагогічних компетентностей, необхідних для професійної діяльності.

Аналіз попередніх досліджень. Питання інструментально-виконавської підготовки стали предметом численних педагогічних досліджень у сфері спеціальної музичної освіти (О. Алексєєв, Л. Баренбойм, Г. Коган, Е. Ліберман, А. Малинківська, К. Мартинсен, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз, С. Савшинский, С. Фейнберг та ін.), у галузі музично-педагогічної освіти (В. Буцяк, Н. Гуральник, О. Ростовський, Г. Ципін, О. Щербініна, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.).

Концептуальні засади фахової підготовки студентів у класі музичного інструменту розроблені такими науковцями як Л. Арчажникова, Б. Брилін, М. Давидов, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька та ін.; методичні аспекти формування у майбутніх учителів інструментально-виконавських навичок розглядали: О. Бурська, Л. Гончаренко, Л. Гусейнова, Е. Економова, Є. Куришев, В. Лапченко, І. Мостова, М. Назаренко, Г. Ніколаї, А. Омельченко, Г. Саїк, В. Федоришин, О. Щербініна та ін., питання формування умінь студентів в аспекті аналізу, виконання та інтерпретації музичного твору досліджували І. Гринчук, В. Крицький, О. Ляшенко, Н. Мозгальова, Н. Сегеда та ін.

Можна стверджувати, що початковий етап інструментальної підготовки студентів мистецьких спеціальностей є важливою віхою професійного становлення майбутнього педагога. Саме на початковому етапі слід закласти ті просвітницькі основи, які сприятимуть формуванню пізнавального інтересу студента до набуття та узагальнення музично-слухового досвіду, знань з теорії

та практики інструментального виконавства, осмислення виразності музичної мови та своєрідності змісту музичних творів. З огляду на актуальність зазначеної проблеми у сучасній музичній педагогіці **метою статті** є розгляд питань компетентнісного підходу до опанування виражальних засобів музики студентами мистецьких спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Справжнє розуміння виражальних та зображальних можливостей музичного мистецтва можливе за умови цілеспрямованого керівництва, орієнтації на компетентнісний підхід до організації даного процесу. На заняттях студенти мають не лише навчитися співвідносити у музиці зміст і форму, знати ознаки основних жанрових особливостей музичних творів, професійно аналізувати художньо-педагогічний зміст музичних творів, вони мають бути готові використовувати засвоєний об'єм мистецьких знань, умінь і навичок у практичній діяльності вчителя мистецтва.

Початковим етапом опанування виражального змісту творів музичного мистецтва на основі компетентнісного підходу є створення інформаційної музикознавсько-теоретичної платформи забезпечення цілісного, систематизованого усвідомлення глибокого значення елементів музичної мови та її особливостей. З цією метою на заняттях інструментальної підготовки слід виробити алгоритм певних етапів, які дозволять майбутнім учителям сприйняти і осмислити виразне значення різних елементів музичної мови (мелодії, темпу, ритму, тембру, метру, ладу, динаміки, гармонії тощо) у їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

Етап 1.

Усвідомлення головного елементу музичної мови - мелодії. Основа мистецтва музики, її найсильніший виразний засіб - це мелодія. Звичайно мелодію визначають як музичну думку, виражену одноголосно. Якщо мелодія складається тільки з основних ступенів (тобто не підвищених і не знижених ступенів даної тональності), то вона називається діатонічною. Багато стародавніх автентичних наспівів викладені в діатонічному складі. Мелодія може залишатися в межах обраної тональності, збагачуючись разом з тим за допомогою підвищення або зниження її основних ступенів. Таке розцвічення діатонічного наспіву хроматичними звуками надає мелодії особливої барвистості.

Визначення: Мелодія - це одноголосне вираження музичної думки, що представляє собою чергування звуків, які знаходяться в певних співвідношеннях за висотою та маючи певний темп і ритм. Мелодія означає спів, наспів. Це - основа музики, і в ній, в першу чергу, виражається задум композитора. Мелодія допомагає запам'ятати музику. Сукупність звуків мелодії вгору, вниз називається мелодичним малюнком. Існують найважливіші види мелодичного малюнка:

- висхідний рух мелодичного малюнку - перехід до більш високим звуків.
- низхідний рух – перехід до більш низьких звуків.
- хвилеподібні рухи - послідовність висхідних і низхідних переходів.

Мелодичною вершиною називається найвищий звук, досягнутий мелодією при її підйомі. Момент найвищої напруги в музичному творі чи його частині називається кульмінацією.

Етап 2.

Забарвлення музичного звуку - тембр як важливий елемент музичної мови. Протягом однієї теми слід звертає увагу студентів на такий засіб виразності у музиці, як тембр. Студенти мають достатній слуховий досвід для осягнення цього поняття, адже вони знайомилися із музичними інструментами, вслухувалися у різне звучання співацьких голосів, хору тощо.

Визначення: музичний тембр – забарвлення музичного звуку. Засвоєнню поняття музичний тембр сприятиме інтегроване його опанування у поєднанні з творами образотворчого мистецтва, зіставлення його з хроматичним та ахроматичними кольорами, забарвленням у живописі. Доцільно запропонувати студентам:

- створити тематичну добірку творів образотворчого та музичного мистецтва на зразок “Мистецьких акварелів”, в яких темброве забарвлення музичних творів відповідає “загальному емоційному знаку” творів образотворчого мистецтва
- самостійно виконати малюнки або їх фрагменти у різних художніх техніках (звичайним чорним олівцем, в кольорі, гуашшю або акварелями).

Етап 3.

Гармонія як важливий елемент музичної мови. Поряд з мелодією та її незмінним супутником - ритмом - важливим виразним засобом музики є гармонія. У музиці гармонія виявляється насамперед в одночасному звучанні декількох звуків, що утворюють акорд.

Визначення: гармонія в музиці є послідовністю взаємозалежних акордів, що підтримують і збагачують мелодію. Студенти повинні усвідомити, що виразність музики пов'язана не стільки з її окремими елементами, скільки з їхнім співвідношенням, їхньою взаємодією: співвідношенням інтервалів між собою (мелодійний рух); співвідношенням тривалостей, співвідношення ритмічних фраз (ритмічний рух); співвідношенням акордів (гармонічний рух). З цією метою слід виконати ряд завдань:

- практично будувати та відтворювати на музичному інструменті в нескладних тональностях послідовності T-S-T, T-D-T, T-S-D-T тощо;
- визначати на слух функції гармонії без мелодичного звучання, так і з ним;
- добирати гармонічні сполучення до одноголосних творів шкільного репертуару (“Бабак” Л.Бетховен, “Подольночка” Л.Ревуцького, українська народна пісня “Женчичок-бренчичок” тощо).

Етап 4.

Усвідомлення ритму, метру як елементів музичної мови. Якщо будь-яку мелодію позбавити ритму, то замість неї залишиться лише звуковисотна схема. В умовах ритмічної організованості цей же ряд звуків перетворюється в мелодію з ясною й чіткою будовою музичних фраз, з ритмічною організацією звуків у кожній фразі відповідно характеру наспіву. Ритм повідомляє мелодії ту звукову організованість, той зміст, без якого її не можна було б запам'ятати. Музичний ритм організує тривалості звуків у кожній фразі й разом з тим послідовність фраз між собою.

Визначення: ритм - це організація музичних тривалостей у процесі розвитку музичної думки.

Завдання:

- диференціювання (виділення) в інструментальних вправах сильних та слабких часток: на сильну частку – притопувати ступнею, на слабку – торкатися корпусу музичного інструменту тощо;
- групування ритмічних вправ з наступним проплескуванням, відстукуванням ритмічного малюнка;
- інструментування за допомогою дитячих музичних інструментів ритмів музичних творів, фрагментів музичного твору, шкільної пісні з одночасним відбиванням пульсу ногою; з виділенням сильних і слабких часток, пульсу тощо;
- виконання двоголосної ритмічної вправи для інструментального дуету студентів;
- ритмічний акомпанемент до пісні чи фрагменту музичного твору за допомогою дитячих музичних інструментів ударної групи (маракаси, тамбурин, трикутник);
- ритмічний канон для інструментального дуету студентів;
- ритмічна вправа для обох рук;
- придумування і записування ритмічної вправи з використанням нот і пауз різної тривалості;
- використання ритмічних карток для побудови і ритмізування складних мелодій і ритмів;
- проплескування ритмічного малюнка у дзеркальному відображенні;

Етап 5.

Усвідомлення ладу як елементу музичної мови. У кожній мелодії звуки зв'язуються між собою на основі ладу.

Визначення: лад - це система певних взаємозв'язків звуків із провідною роллю головного тону - тоніки. Найбільш уживані лади, що складаються із семи ступенів (іонійський, еолійський, лідійський, місколідійський, дорійський, фрігійський). Кожен із семи ступенів відрізняється особливою якістю. Вона визначається взаємовідношенням даного ступеня з іншими ступенями й насамперед з основною опорою ладу, його головним тоном - тонікою.

У музиці найбільше поширення одержали два лади - мажорний і мінорний. Мелодіям яскравим, бадьорим відповідає мажорний лад. Італійська назва мажорного ладу *dur* (дурок) означає "твердий". Прикладом мажорних мелодій можуть служити: Ж. Бізе "Кармен", куплети Тореадора; Й.Штраус, Вальс "Казки Віденського лісу".

Італійська назва мінорного ладу *moll* (моль) означає "м'який". Мінорні мелодії зазвичай носять сумний, сумний відтінок. Зразками мінорних наспівів є: російська народна пісня "У полі берізка стояла"; М.Леонтович "Пряля", українська народна пісня "Зоре моя вечірняя", Л. Бетховен. П'ята симфонія, ч. I. Цілковитою наочною відмінністю між мажором і мінором виявляється у звукорядах цих ладів. У музиці мажорний або мінорний лад реально вираження одержує в певній тональності.

Визначення: тональність - це звуковисотне положення ладу. Тоніка ладу дає назву тональності. Наприклад: мажорний лад з тонікою до означає тональність До мажор; мажорний лад з тонікою соль - тональність Соль мажор; мінорний лад з тонікою ля - тональність ля мінор і т. д. З метою закріплення уявлень про ладотональність студентам слід запропонувати такі завдання:

- аналіз знайомих інструментальних мініатюр та пісень шкільного репертуару, визначення та приспівування тональності кожної з них, визначення та програвання на музичному інструменті тонічного тризвуку, стійких та нестійких звуків;
- розкриття виразної суті мажорних та мінорних ладів, тональностей, стійкості-нестійкості у конкретних музичних творах: створення словесних художньо-педагогічних характеристик;
- застосування на індивідуальних заняттях ігор типу “Живий звукоряд” (участь бере група студентів, кожен з яких виконує роль “живого звукоряду”. У процесі цієї гри у студентів формуються правильні ладові відчуття, уявлення про роль і місцезнаходження кожного ступеня в мажорному та мінорному ладу).

Етап 6.

Темп і динаміка як елементи музичної мови. Будь-яка мелодія існує в часі, тобто триває. З часовою природою музики тісно пов'язаний один із найпомітніших виразних засобів музики – її швидкість, темп.

Визначення: темп – це швидкість виконання чи звучання музичного твору.

Темп визначає настрій, характер музики і тим самим сприяє передачі почуттів і думок, які закладені у творі, впливає на емоційний стан слухача.

У процесі виконання музичних творів студенти повинні усвідомити, що відтінки музичних темпів такі ж різноманітні, як і емоції. Сумна музика, як правило, пов'язана зі спокійним темпом, весела – с більш швидким. Тривожна музика частіше всього буває швидкою, отже, характер музики сприймається здебільшого через темп. Дуже важливо, щоб студенти засвоїли основне правило виконання музики: самостійно змінювати швидкість музичного твору не можна, оскільки це призводить до зміни його змісту.

Позначень музичних темпів досить багато. Але всі ці позначення поділяються на три групи: повільні, помірні, швидкі. Тобто, *adagio* (адажіо) - повільно, *andante* (анданте) – помірно, *allegro* (алегро) - швидко. У процесі інструментальної підготовки слід усвідомити такий засіб виразності музичного твору, як поступове прискорення чи уповільнення темпу виконання. в нотному тексті ці зміни темпу позначаються термінами: *accelerando* (ачелерандо) – прискорення, *ritardando* (ритардандо) – уповільнення.

Одним із важливих засобів музичної виразності є ступінь гучності. Гучне і тихе звучання, їх зіставлення і поступові переходи складають динаміку музичного твору.

Визначення: різні відтінки сили звучання в музиці називаються динамічними відтінками. В музиці для динамічних відтінків, як і для інших позначень, використовують італійські терміни. Динамічні відтінки пов'язані з розвитком мелодичного малюнку. Відповідно до цього висхідні рухи мелодії досить часто супроводжуються посиленням звучання, а низхідні – послабленням.

Враховуючи важливість опанування студентами темпу і динаміки на заняттях інструментальної підготовки доцільно запропонувати:

- інструментальне виконання та аналіз “Колискової” Я.Степового у двох варіантах: перший раз грати голосно, різкувато, другий раз – тихо, лагідно; аргументувати: “Який із двох варіантів “Колискової” відображає художній зміст більше і чому?”;

- прослуховування і аналіз різноманітних музичних прикладів (твір “У печері гірського короля” із сюїти “Пер Гюнт” Е.Гріга) з динамічним наростанням, посиленням звучності та моделювання динамічної палітри твору за допомогою карток з динамічними відтінками (наростання від ледь чутного піанісимо до громоподібного фортисимо);
- прослуховування фрагменту фінальної частини Шостої симфонії П.І.Чайковського, з’ясування того, що для вираження суму, печалі, жалоби більш природне тихе звучання, голосне ж звучання музики може заставити проникнутись відчуттям трагедії, почуттям відчаю; тиха музика інших частин виражає світлу радість і спокій, а гучна несе в собі урочистість, тріумф і ствердження життя; моделювання динамічної палітри частин твору;
- виконувати ряд вправ на музичному інструменті: відображення наближення чи віддалення будь-чого, будь-кого через посилення чи послаблення звучання музики.

Висновки. Таким чином, усвідомлення і практичне опанування студентами засобів музичної виразності у класі музичного інструменту має спиратися на цілісні компетентнісні підходи у аналізі музики та її жанрових особливостей. Майбутньому вчителю потрібно повсякчас турбуватися про те, щоб бути озброєним не уривками, окремими блоками знань, а бути включеним у логічну, цілісну, доцільно сформовану систему алгоритмізованих музичних знань і практичну музично-педагогічну діяльність. Узагальнюючи сказане, можемо сформулювати надзавдання щодо опанування виражальних засобів музики студентами мистецьких спеціальностей на основі компетентнісного підходу як підготовку студентів до всебічного використання музичного інструмента, набутих компетентностей в середніх загальноосвітніх закладах освіти (у процесі урочної, позаурочної роботи з музичного мистецтва).

Література:

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки : кн. для учителя / Л. Г. Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Багрій В. Н. Формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Багрій Вікторія Неофидівна. — Вінниця, 2010. — 20 с.
3. Баренбойм Л. А. Путь к музицированию. Исследование / Л. А. Баренбойм. – [изд 2-е, доп]. – Л.: Советский композитор, 1979. – 352 с.
4. Михаськова М. А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : / Михаськова Марина Анатоліївна. – К., 2007. – 19 с.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка: [навчальний посібник] / О. М. Олексюк. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188с.
6. Олексюк О. М. Формування духовного потенціалу студентської молоді : монографія / О. М. Олексюк – К. : КДІК, 1996. – 253 с.
7. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія] / О. В. Федорович / [за заг. ред. І. А. Зязюна], – К. : Наукова думка, 2003. – 263 с.

8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
9. Программы педагогических институтов. Основной музыкальный инструмент (фортепиано) для специальности 03.05.00 «Музыка» / [сост. Г. Н. Падалка, Н. И. Плешкова]. – К. : РУМК, 1991. – 28 с.